

EDWARD SAİD ANISINA BİR ESER

A Work in Memory of Edward Said

Der. Homi K. Bhabha - W. J. T. Mitchell, *Edward Said ile Konuşmaya Devam*, çev. Hayrullah Doğan, İstanbul:
Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, 243 s. ISBN: 9786056257520

Anahtar Kelimeler: Filistin, Şarkiyatçılık, Edward Said.

Keywords: Palestine, Orientalism, Edward Said.

Tamer YILDIRIM

Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Sakarya/Türkiye
Assoc. Prof. Dr., Sakarya University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Studies,
Sakarya/Türkiye
tyildirim@sakarya.edu.tr
orcid.org/ 0000-0003-0033-0539

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Değerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi/Received: 13 Ağustos / August 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 12 Kasım / November 2024

Yayın Tarihi/Published: Aralık / December 2024

Atıf/Cite as: Yıldırım, Tamer. "Edward Said Anısına Bir Eser". *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 22 (Aralık 2024), 107-113.

2005 yılında İngilizce olarak basılan, 2011 yılında Türkçeye çevrilen kitapta farklı alanlardaki akademisyenlerin yazıları yer almaktadır. Bu yazılar şu başlıklardan oluşmaktadır: W. J. T. Mitchell'in "Edward Said ile Konuşmalar" (s. 7-14), Homi K. Bhabha'nın "Adagio" (s. 15-28), Lila Abu-Lughod'un "Siyaset, Filistin ve Arkadaşlık Hakkında: Mısır'dan Edward'a Mektup" (s. 29-40), Akeel Bilgrami'nin "Bir Ayrımı Yorumlamak" (s. 41-52), Paul Bové'nin "Konuşmaya Devam", (s. 53-62) Timothy Brennan'ın "Karar" (s. 63-80), Noam Chomsky'nin "Homi Bhabha, Noam Chomsky'yle Görüştü" (s. 81-88), Ranajit Guha "Dönüş" (s. 89-96), Harry Harootunian'ın "Konjonktürel İzler: Said'in "Dökümü"(s. 97-112), Saree Makdisi'nin "Said, Filistin ve Özgürleşme Hümanizmi" (s. 113-136), W. J. T. Mitchell'in "Seküler Kehanet: Edward Said'in Hümanizmi" (s. 137-148), Aamir Mufti'nin "Küresel Karşılaştırmacılık" (s. 149-170), Roger Owen'ın "Edward Said'le Konuşmak" (171-180), Gyan Prakash'ın "Edward Said Bombay'da" (181-188), Dan Rabinowitz'in "Geciktirilen İşgal, İlerletilen Militarizasyon: Edward Said'in Oslo Süreci Eleştirisine Yeniden Bakmak" (s. 189-196), Jacqueline Rose'un "Siyonizm Sorunu: Diyalogu Sürdürmek" (s. 197-206), Gayatri Spivak'ın "Edward Said Hakkında Düşünmek: Bir Anı Kitabından Sayfalar" (s. 207-216) ve Daniel Barenboim'in "Maestro" (217-221). Bölüm yazarlarının hepsi Edward Said (1935-2003) ile ya görüşmüş veya beraber çalışmış insanlardan oluşuyor. Kitap, Said'in düşüncesinin farklı yönlerini ele alan yazıları içermektedir. Said'in ölümünden sonra onu anmak için hazırlanmış olmasına rağmen bir hatırat kitabı gibi sadece hatıraları içermemektedir. Said'in düşüncelerinin eleştirisini veya bunların genel bir değerlendirmesini sunmaktadır. Böylece akademik yönü yanında entelektüel ve aktivist hususiyetleri kendisinde barındıran birisinin ölümünün ardından yazılacak eserin de aynı özellikleri taşıması istenmiştir. Yazılarda bazen Said'in bir eserinden hareketle görüşlerinin eleştirisi, bazen kullandığı temel bir kavramın analizi bazen de asıl yönelimlerinin bir değerlendirmesi yapılmıştır. Bu şekilde bakıldığında yazıların hepsinin ortak tek bir noktası bulunmaktadır: Said. Bu kitaptan sonra 25-26 Mayıs 2007 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi'nde Edward Said'i anmak için düzenlenmiş konferans bildirilerinden oluşan burada değerlendirdiğimiz eserde yazıları bulunan bazı kişilerin de katkı sunduğu "*Barbarları Beklerken - Edward W. Said Anısına*" adlı eseri okumak Said'in düşüncelerinin daha iyi anlaşılması konusunda faydalı olacaktır.

Kanaatimizce esere katkı sunan bütün yazarların üzerinde birleştiği husus Said'in aktivist bir entelektüel olduğudur. Eserde farklı konuların ele alınmasının en önemli sebebi, Said'in ilgi alanlarının çeşitlilik göstermesidir. Edebiyat, hümanizm, müzik, kültür kuramları,

eleştiri hareketleri, postmodernizm, yapıçözüm, edebiyat kuramları ve bir siyaset yorumcusu olarak siyaset üzerine sürekli olarak yazmış ve konuşmuştur. Said hem kültürel hem de siyasal anlamda iki ayrı hayat yaşamış fakat bunlar kendisinde bir bütünü oluşturmuş, çalışmaları avangart eleştirmenlik ve Filistinli sürgünlük şeklinde iki paralel arasında yazılmıştır. Yani iki dünya arasında denge kurmaya çalışmıştır. Said'e göre insan etkinlikleri iktidar ilişkileri olmadan gerçekleşemez. Bundan dolayı eserin editörlerinin de belirttiği gibi Said hem siyasal hem de felsefi olarak özgür ve adil bir eleştirel değerlendirme yeteneği geliştirmiş, kuramsal ilgilerle toplumsal bağluluklar arasında gidip gelmeler yaşamıştır (s. 17).

Homi Bhabba'nın belirttiği gibi Frantz Fanon'nun yaptığı en önemli şeylerden biri yirminci yüzyılın ortalarındaki bağımsızlık savaşlarında dekolonizasyon bilincinin gizli istikrarsızlığını ortaya koymak olmuştur. Fanon da Said de son kitaplarında dünyayı yeni bir hümanizme davet ettiler. Fakat Said'in hümanist bir sığınağa inanması mümkün değildi. Zamanın enerjisi veya yerin ve yerinden edilmenin enerjisi olarak tanımladığı şey ona trajedi ve geçişin, hapsedilmenin ve özgürlüğüne kavuşmanın ikili bir tarih vizyonunu sağlamış olmasıdır. Savaş, işgal, ayrışmanın yarattığı çalkantılar, paylaşılan sınırlar, örtüşen tarihler içinde yaşamaya yönelik bir hale geleceği yönünde bir direniş umudu ortaya çıkmıştır. Baskı ve yıkım duvarları ve sınırları yıkabiliyorsa, barış zamanında bu kapıların açık kalması, bu alanların yersiz yurtsuzlaşması mümkün olabileceğini (s. 23- 24) düşünmüştür. Fakat James Clifford, Said'in eylemliliği gerektiren her tür hümanist özleme sahip olmasına rağmen şarkiyatçılık çalışmasında Foucaultcu tarihselci çerçeveye bağımlılığı yüzünden eylemliliği feda etme noktasında bir tutarsızlığa sahip olduğunu belirtmiştir.¹ Bu ifadeler oryantalizmin Said'in hümanizm anlayışının bir sonucu olduğunu tam olarak ifade etmez. Dolayısıyla Bhabba'nın değerlendirmelerini ihtiyatla karşılamamız gerekmektedir.

Paul Bové, sürgündeki bir yazar olan Said'in doğduğu ülkesini ve kimliğini arkasında bırakırken dünyanın bütününe karşı bir sevgiye sahip olduğunu, eleştiri ve entelektüel hazza sahip bir kişilik olarak Sokrates'e benzetilebileceğini (s. 56) belirtmiştir. Fakat Said'i yurdundan sürenler bu bütünün içinde yer almakta mıdır? Said'in yazdığı ve yaptığı şeylere bakınca buna olumlu cevap vermek mümkün değildir.

Timothy Brennan, Said'in entelektüel derinliğinde Marksizm'in etkilerini irdelemiştir. Buna göre Marksist bir geçmişe sahip olmasına rağmen Said, Karl Marx'tan farklı olarak toplum eleştirisinin dinin eleştirisiyle başlamaması gerektiğini ifade etmiştir. Zaten bütün

¹ James Clifford, "On Orientalism", *The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1988), 255-276.

tartışma karşıt zihniyetlerin sabırsızlığından, kendini beğenmişliğinden besleniyordu. Said, dinî çizginin yirminci yüzyılın sonunun sorunu olacağını ve hümanistlerin hem güncel olaylara hem de beğeni politikasına entelektüel bir prestij kazandırarak muvaffak olabilecekleri bir savaş başlatacağını düşünmüştür (s. 65-68). Marksizm, *Şarkiyatçılık*'ta ve başka yazılarında övdüğü Avrupa filolojisinin bilgi kaynağı olmasına rağmen Said'in Marksizm'le sorunlu bir ilişkisi vardı. Hatta Said, Ortadoğu'da Marx'tan ilham alan hareketlerin çekici olmaktan uzak olduklarını Marksizm'in 1990'lardaki entelektüel, kültürel, siyasal konjonktürde kolaylaştırıcı olmaktan çok sınırlayıcı olduğunu düşünmüştür. Said, Filistin'de kendisini Marksist bir hareket olarak ilan eden Halk Cephesi'nin klasik bir Marksist parti olmadığını veya analizlerinin Marksist içeriğe sahip olmadığını, halk arasında tabanlarının bulunmadığını belirtmiştir.² Ayrıca Said, Fanon gibi evrenselci milliyetçiler içinde yer alması açısından Marksizm'in bazı biçimleriyle benzeşmesiyle birlikte, edebiyat kültürünü ve onun somut siyasal mücadeleden uzaklığını desteklemek için süreklilik arz eden yerli bir Marksist kültür mevcut olmadığı gerekçesiyle erken bir aşamada projesini Marksizm'den ayırmıştır (s. 98). Said, edebiyat eleştirisi dünyası ile günlük siyasal mücadelenin gerektirdiği polemikler arasında sürekli olarak gidip gelmiştir. Mesleği olarak gördüğü kültürel eleştiri ile somut siyasal pratik arzusu arasında çoğu zaman istikrarsız bir ilişki vardı. Bu ilişki daima kendisinin bir temsil politikasına, kültür ve Filistinlilerin ulusal amaçlarından kaynaklanan bir politika temsiline duyduğu ilgi sebebiyle gerçekleşip, tarih ve olumsuzluğun iç içe girdiği karmakarışık bir figür oluşturuyordu. Bu konuda Said'in asıl modeli İsrail'in kuruluş dönemlerinde ailesiyle ABD'den İsrail'e giden, orada yerleşip çalışan Yahudi kökenli bir kişi olan Noam Chomsky'di. Şöyle ki, Chomsky'nin Vietnam savaşı ile devlet destekli askeri araştırmaları örtmekte kullanılan nesnel akademisyenlik nosyonu arasındaki araçsal ilişkiyi incelemesi, Said'e bir model sunmuştur. Said'in entelektüel yolculuğu boyunca yaptığı seçimler, oluşturduğu bu model projenin niteliğine katkıda bulunmuştur. Bu proje, Said'in yaşadığı konjonktürel olayları da içeren spesifik tarihsel ve olumsal koşulları biçimlendiren siyaset ve kültür salınımlarına karşı daima tetikte olmaya dayanmaktadır (s. 98-101).

Said adı pek çok kişiye Filistin'i hatırlatır ve bu konu kitapta en geniş şekilde Saree Makdisi tarafından "Said, Filistin ve Özgürleşme Hümanizmi" başlığıyla ele alınmıştır. Bu yazıda Filistin sadece bir yer olarak değil, yaşayan halka bağlı bir fikir, bir deneyim ve irade

² Edward Said, "Their Own Words? An Essay for Edward Said: Partha Chatterjee Interview with Edward Said" (Interview: Jennifer Wicke and Michael Sprinker), *Edward Said: A Critical Reader*. ed. Michael Spinker. (Oxford: Wiley-Blackwell, 1992), 260.

olmasına dayanan durumu ele alınmıştır. Bu bakış açısıyla Said'in Filistinliler adına yürüttüğü çalışmaları beslemekle kalmayıp onun hümanizm anlayışı ile eleştirel kurama ve şarkiyatçılık üzerine çalışmalarıyla açtığı kolonyal çalışmalar alanına katkıları için kavramsal ve siyasal bir temel sağladığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte Said, bir fikir olarak Filistin'i bir deneyim ve irade olarak Filistin'den ayırırken "Filistin fikri" için verilen mücadelenin Filistin halkına ve onların davasına bağlı olmakla birlikte Filistin'in kendisinden daha büyük bir şey olduğunu, bunu etnik, ırksal ya da dinsel dışlayıcılık iddiaları yerine kapsayıcılık iddialarına dayanan bir adalet duygusundan ve hümanizm kavramından güç alan bir mücadele olduğunu düşünmüştür. Said'in "Filistin fikri" olarak tanımladığı fikir, insan olmanın ne anlama geldiğinin ifade edilme mücadelesidir. Said'in "Filistin fikri" dediği fikir için verilen mücadele, özel önemini, tam olarak karşı çıktığı şeyden yani Siyonizm'in doğasından alır. Siyonist ben ile Filistinli öteki arasındaki karşıtlık, en başından beri siyasal Siyonizm için vazgeçilmez önemdeydi. Belirtilen husus İsrail devletinin uygulamalarında ve politikalarında bugüne kadar kurumsallaşmış bir şekilde kalmıştır (s. 114). İsrail'in işgal ettiği topraklarda, Siyonizm anlatısında Filistinlilere ayrılan rol; külfet, engel, ayak bağı ve kısaca acımasız bir şiddet içeren ve sadece bir ben'e yer veren etnoteolojik bir başkalık söyleminde ötekilik olmuştur. Said'in açıkladığı gibi Siyonizm tam da bu anlamda farklılık ideolojisiyle tüm modern emperyalizmler için temel ve zorunlu bir biçimde tam bir insan olan ben ile tam insan olmayan öteki arasındaki karşıtlığa dayanan ikili yapıyı yineler (s. 122). Makdisi'nin ifade ettiği Said'in Siyonizm ile ilgili olan bu değerlendirmesini günümüzde yaşanan ve kitlesel bir katliama dönüşen çatışmalarda çok açık bir şekilde görmekteyiz. Ayrıca İsraililer ve Filistinliler için tek devlet, Said'in de hayatının son yılları boyunca üzerinde çalıştığı ve savunduğu çözümdü. Bu, onun hümanizminin ve Filistin fikrine duyduğu yakınlığın kaçınılmaz sonucuydu.³ Said, bir yanda İsrail'in 1948'de başlatılan etnik temizlik tamamlanmadığı sürece hiçbir zaman Siyonizm'in hayallerini süsleyen saf Yahudi devleti olamayacağını ve diğer yanda, Filistin'in ayrı bir devlet olarak kendi kaderini tayin hakkının uygulanabilir olmadığını gösterirken, asıl meselenin iki toplumu ayırmanın yollarını aramak değil, onların mümkün olduğunca adil ve barışçı bir şekilde bir arada yaşamalarının imkânlarını araştırmak olduğunu ileri sürer. Said'e göre Filistinlilerin Siyonizm'e karşı verdikleri mücadele, son birkaç on yılda geliştiği şekliyle sadece klasik türde bir milliyetçi mücadeleyi değil, daha çok Siyonizm'in dışlayıcılığını reddetme ve onun yerine bazı İsraililerin de özlemini çektikleri hümanist alternatifi, bütünleşmeyi, iş birliğini, paylaşmayı,

³ Edward Said, "The Only Alternative", *Al-Ahram Weekly* (1-7 Mart 2001).

aidiyeti, ortaklığı koyma iradesini temsil ediyor. Filistin fikrini öne sürerken Said'in kafasında daima bu alternatif, paylaşılan ve iş birliğine dayalı gelecek anlayış vardı (s.133-134). Fakat günümüzde gelinen noktada Yahudilerin veya Siyonistlerin bu fikirde olmadığı gözükmektedir.

W. J. T. Mitchel, “Seküler Kehanet: Edward Said'in Hümanizmi”, adlı yazısında Said'in, Giambatista Vico'nun görüşünü olumlar tarzda benimsemesi ve doğa bilimlerinin ve teolojinin alanını eleştirmesi ele alınmıştır. Doğal güçler insan eylemliliği tarafından anlaşılabilir ve bir dereceye kadar kontrol edilebilir; ilahi olansa, Said'in sözlüğünde, kontrol edilemeyen ve açıklanamayan ama aynı zamanda insanların düşünceleri ve eylemleri üzerinde muazzam bir etkiye sahip olan bir alan olarak tanımlanır. Said için din, insan imgelemine yabancılaşmış kapasitelerinin bir ifadesi, bir ideolojik kandırma ve baskıcı otorite sistemidir (s. 142-143). Said'in mensubu olduğu Hristiyanlık da dâhil hiçbir dinle arası yoktu. Marksist kökenleri olan biri olarak din, onun için bir sorun alanını oluşturmuyordu ama ilgi alanı da değildi.

Roger Owen, “Edward Said'le Konuşmak” adlı yazısında Said'in yersiz yurtsuz durumunu irdelemiştir. Said, seslerin ve kelimelerin birbirine karıştıkları ve kendilerini aşarak, başka bir şekilde bulunamayacak hakikatleri buldukları, kendisinin yersiz yurtsuzluğundan kurtulmak için bir yol sağladığını düşünmüştür (s. 179). Said, Araplara kendisinin yaşadığı ve dünya siyasetini yönlendiren ABD hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaları çağrısında bulunmuştur. Yazarlar, “Filistinlilerin Siyonizm'i anlamak için çaba harcaması, Arap dünyasının ABD'yi anlamak konusunda daha bilimsel ve kesinlik içeren bir yaklaşım benimsemesi gerekir”, düşüncesini özellikle vurgulamıştır. Fakat sadece bu yeterli olur mu? Bu durum tartışılır. Bunun yanında Arapların aslında Müslümanların kendi yakın tarihlerini anlamaya başlamaları da gerekir. Örneğin Türkler genel olarak Doğu'nun yakın dönem tarihini güncel belgeler ve bilgiler ışığında hakikate daha uygun bir şekilde anlamak için öğrenmeleri gerekir. Filistin, Kudüs konusunu gündeme almak sadece slogan seviyesinde kalmaması bunun tarihi, siyasal, kültürel yönünün de öğrenilmesi gerekir. Filistin davası, Kudüs sorunu o zaman insanlar için gerçek bir anlam ifade edebilir.

Kitaptaki yazıların genelinden anlaşılın Said'in tek boyutlu bir entelektüel olmamasıdır. Filistin davasına ve antiemperyalizme olan amaçlı ve kararlı siyasal bağlılığı bile çok geniş bir entelektüel temelden beslenmiştir. Çağdaş dönemde Said'in fikirselle kaynakları olan A. Gramsci, G. Lukacs, F. Fanon, J. Needham, T. W. Adorno gibi düşünce

insanlarından müzik eleştirisinden edebiyat kuramına, Marksist düşünceden sömürgecilik kuramına kadar pek çok şey almıştır. Ayrıca tarihsel olarak G. Vico ve K. Marx'ın etkilerini de belirtmek gerekir. Bu durum onun fikirlerinde bir çatışmaya değil, eleştirel bir bakış açısıyla tarihsel ve güncel olayları değerlendirme kabiliyetine ulaşmasına neden olmuştur. Her ne kadar *Şarkiyatçılık* eseriyle daha fazla tanınmış olsa da doksanlı yıllara kadar Filistin sorununa verdiği fiili destek daha sonrasında fikirsel bir nitelikte devam etmiştir. Edebiyat ve müzik alanındaki akademik ilgisini ise ölümüne kadar sürmüştür.

Sonuçta eser çeşitli alanlardan on beş kişinin yazdığı farklı içerikteki yazılardan oluşmaktadır. Bu yüzden yazıların hepsinin aynı nitelikte olduğunu söylemek zordur. Örneğin, Lila Abu-Lughod, Akeel Bilgrami, Ranajit Guha, Paul Bové, Gyan Prakash'ın yazıları bize Said veya onun ilgilendiği konular hakkında önemli şeyler söylememektedir. Kanaatimizce bunların yazılarının kitapta veya kitabın çevirisinde yer almaması herhangi bir eksikliğe sebep olmayacaktır. Buna rağmen hayatını kuram ve eylem arasında tamamlayan bir insanın düşünsel temellerini ve genel fikirlerini öğrenmek için oluşturulan bu eserin okunması gerekir. Çevirmenler de akıcı üslupla eseri Türkçeye çevirmiştir.

Kaynakça

Clifford, James. "On Orientalism". *The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*. 255-276. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1988.

Said, Edward. "Their Own Words? An Essay for Edward Said: Partha Chatterjee Interview with Edward Said" (Interview: Jennifer Wicke, Michael Sprinker). *Edward Said: A Critical Reader*. ed. Michael Spinker. 221-260. Oxford: Wiley-Blackwell, 1992.

Said, Edward. "The Only Alternative". *Al-Ahram Weekly* (1-7 Mart 2001), Sayı 523.